

Munkedalsbygden

Munkedals Hembygdsförening

Nr 1 2012

Årgång 8

Borgmästarbruket

Wiknerminnet

Stiftelsen Pontus Wikner-Muséet i Kikerud finns inte längre. Efter försäljning av Wiknerstugan (fastigheten Kikerud 1:10) upplöstes stiftelsen 24 november 2011 och Odd Fellow-logen nr 37 överlämnade stiftelseurkunden till Munkedals Hembygdsförening. Denna kommer att förvaras tillsammans med andra handlingar och föremål som har med Wikner att göra på hembygdsgården Kaserna.

Urkunden antogs av Odd Fellow-logen vid ett sammanträde 24/6 1966 och av Västra kretsen av Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund vid sammanträdet 23/4 samma år. Uppgårelsen innebar att stiftelsen blev ägare till fastigheten och samtliga i stugan förvarade lösören.

”§ 3.

Stiftelsen har till ändamål att äga och förvalta den till stiftelsen överlämnade egendomen samt att på lämpligt sätt och i den omfattning, som prövas möjligt, hålla den tillgänglig för allmänheten. Därvid bör stiftelsen i möjligaste mån fullfölja de ursprungliga givarnas önskemål.

Fastighetens åbyggnad skall bibehållas så länge det är tekniskt och ekonomiskt möjligt. Den må dock flyttas till annan lämpligare plats om så befinnes ofrånkomligt. Tomten må i så fall försäljas.”

Nu är alltså stugan försäld, stiftelsen avvecklad och Hembygdsföreningen har fått överta den grannliga uppgiften att vårda Wiknerminnet. Många svenska författare - t ex Thorild i Svarteborg för att ta ett närliggande exempel - har ju sina egna litterära sällskap men eftersom ett sådant saknas i Wikners fall blir det nu vår uppgift att sprida kännedom om den

store tänkaren och arkivera handlingar som belyser hans liv och författarskap. Allt material koncentreras nu till Kaserna, det kära barndomshemmet. Som Fredrik Nycander skaldar:

Här ligger Kaserna, här Pontus bodde,
En fattig gosse, rik på hjärtats guld.
Han skulle hämtas, så han barnsligt trodde,
av himlaskeppet till Gud Fader huld.
Det kom ej, och han fällde bittra tårar.
O huru svårt när första taggen sårar!
I stilla skogen han för blad och blom
predikan höll som om han stått i kyrka.
I drömmarträdet satt han tyst och from,
av ensamheten fick han tidigt styrka.
Han vart en man, en filosof som få,
Men huru skarp uti förnuftskritiken
och huru hårfin i dialektiken,
sin barndomstro bekände han ändå.
Filosofi, religion, de båda,
i stycken sprängande så mången själ,
han lät som vänner över hjärtat råda,
den ene slog den andre ej ihjäl.
Mer klarsynt, sanningskär än han var ingen,
vår svenske Platon, upphöjd över tingen.
En tänkare som med logikens bud
För alla tvivlare bevisat Gud.

Text: Yngve Carlsson

Innehållsförteckning

	sid
Borgmästarbruket - Industrisamhället vid Örekilsälven	4
Hänt sedan sist	6
Skrönor och sanningar	7
Lokala namn och uttryck i Munkedal - och lite om deras betydelse (2)	8
En stor en	9
Munkedal då och nu - en personlig betraktelse av Bo Foss	10
Remmakaren	12
En kärlekssaga från Valbo-Ryr	14
Munkedal - en gammal industriort (1)	15
Barndomsminnen	20
Ett brev till bruksdirektören 1894	22
Avskrift från Fjälldraken nr 3 1945	23
Hembygdsforskning?	25
Minnen från Munkedals hamn och Stene skola	26
Kommande aktiviteter	29
En sekreterares dagboksanteckningar	30
Bilder från Munkedal	32
Aktuella böcker till försäljning	34

Borgmästarbruklet - Industrisamhället vid Örekilsälven

Utmed de bägge älvarna Örekilsälven och Munkedalsälven fick munkedalstrakten tidigt sina första industrier.

Borgmästarbruket har en intressant historia av olika skäl. Dels är etableringen tidig och dels var bruket ett litet slutet samhälle, i stort sett självförsörjande.

Brukets historia är dokumenterad, framförallt i Artur M Kochs arkiv som förvaras på Landsarkivet i Göteborg. Handlanden Hjalmar Karlsson, Öbbön skrev elva artiklar i tidningen Kuriren 1957- 1958 där han beskrev historiken kronologiskt. Mycket av det skrivna var baserat på muntlig berättartradition blandat med egna upplevelser då han själv varit anställd på bruket. Själv har jag ”forskat” i arkiv, intervjuat personer och skrivit en del inför en uppsats i etnologi på Göteborgs Universitet.

År 1667 bildades Uddevalla Sågbruksintressenter. ”Bola- get” erhöll kungligt privilegium för sågverksrörelse i Örekilsälven och rätt till export från hamnen vid Saltkällan.

Uppförandet av de första industribyggnaderna påbörjades 1668. Till minne av detta inhöggs årtalet med kung Carl XI:s namnchiffer och kunglig krona i en slät bergvägg vid Kloveströmmen.

Det byggdes anläggningar på flera platser mellan Kärnsjön och Bråland men den största blev Borgmästarbruket. På älvens västra sida uppfördes själva sågverket, en byggnad i fyra våningar. Här byggdes också brukskontor och ett antal arbetarebostäder samt byggnader för ”kringservice”, bl. a smedja. Här placerades också den stora vällingklockan på sin stapel. Arbetarebostäderna bestod av några mindre hus och ett större med flera lägenheter på rad, liknande en statarlänga. Detta hus kallades allmänt för Leken, troligen beroende på att där förekom sammankomster, bl. a lek och danstillställningar.

På älvens östra sida uppfördes kvarnbyggnad med tillhörande biutrymmen samt bostäder för kvarnanställda. Transporter av brukets sågade trävaror skedde med hästforor till Åtorps Sunning vid Kvistrumsälven för vidare transport till hamnen vid Saltkällan.

Sågverksrörelsen drevs i egen regi medan kvarnrörelsen ofta var utarrenderad.

Ägarförhållandet till bruket var fram till 1817 något diffust då Sågbruksintressenterne var en s.k. lös association. Just 1817 bildades ett bolag med majoren på Vågsäter, Mikael Koch som ledande person. I början av 1860-talet hade han aktiemajoriteten och köpte sedan hela anläggningen inklusive Torps bruk med tillhörande herrgård.

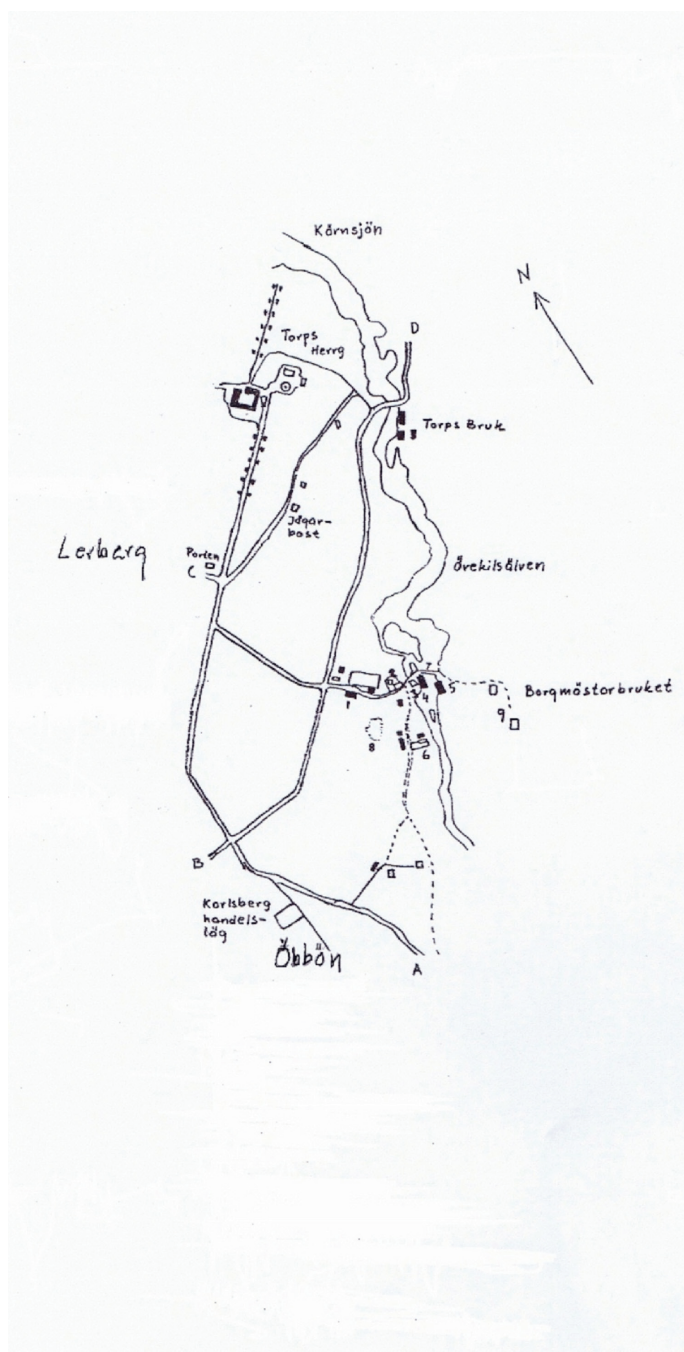
Det Kochska sterbhuset sålde egendomen till den Christensonska koncernen och Munkedals Aktiebolag 1918. Munkedalskoncernen fortsatte driften några år tills den upphörde succesivt under 1920-1930-talen. Kvarnrörelsen fortsatte till omkring 1945.

Idag finns ett antal grundmurar efter såg, kontor och bostäder kvar medan kvarnen är en hög tegelsten. Munkedals kommun har genom beredskapsarbete för några år sedan gjort en uppsnygning och skyltning på området för att ge karaktär av industriminne.

För framtiden är det en utmaning att dels vårda de återstående lämningarna och dels fortsätta forskningen kring det ”lilla samhället” Borgmästarbruket som är ett exempel på tidig industrihistoria i Bohuslän.

Text: Björn Jacobson

Se karta nästa sida.

Borgmästarbruket

1. Tullmagasin
 2. 2 bostadshus
 3. Brukskontor
 4. Sågverk
 5. Kvarn
 6. Bostadshuset Leken
 7. Bro/dammybyggnad
 8. Spånhögar
 9. Mjölnerbostad
-
- A. Väg mot Munkedal
 - B. Väg mot Smedberg/Håby
 - C. Väg mot Lerberg/Håby
 - D. Väg mot Sörbygden/Hedekas/Dals-Ed

Ritning: Björn Jacobson efter ekonomisk karta 1937.

Hänt sedan sist

GRÖTFEST – VINTERFEST.

Hembygdsföreningen har som tradition att strax före jul ordna med grötfest på Kaserna. De hoppas givetvis på att det skall vara vinter och snö när de samlas för att äta gröt och trivas tillsammans. Men årets vinterfest bjöd inte på snö och kyla men festen blev ändå mycket fin. Att det blev bra gjorde väl den nya lokalen sitt till, det blev bättre utrymme och mera trivsel. Stämningen var på topp och gröt med tillbehör förhöjde stämningen ytterligare. Allsång och musik hörde också till programmet liksom tomtens besök som också är tradition.

ÅRSMÖTE 2012.

För första gången på många år ordnade föreningen sitt årsmöte på Kaserna. Orsaken till att det flyttades till Hembygdsgården var att bagarstugan under året byggts till. Tillbyggnaden var trettiosju kvadratmeter. Nya bord har inköpts och flera stolar har skaffats.

Ordföranden Sverker öppnade mötet och hälsade alla välkomna. Han hälsade också välkommen till Dag Legnesjö från Museiföreningen Munkedals Jernväg och Reine Nygren, Lysekil, som senare talade om sitt arbete samt visade bilder från Kustbevakningen och visade också bilder på blommor från sin resa till Holland.

Parentation hölls för de medlemmar som gått bort under året. Årsmötesförhandlingarna sköttes av Bengt Blomberg och den ekonomiska delen presenterades av Ingela Ingman. Medlemsavgiften för 2013 höjdes för enskild medlem till 140 kronor och för familjen till 230 kronor.

Det blev omval på nästan alla poster, förutom kassörplatsen, Ingela Ingman avgick och Chatarina Siwerstam valdes på ett år.

Att representera Gamla Bruket omvaldes Sverker Balksten och styrelsen utser deltagare till förbundets årsmöte.

Dag Legnesjö talade om Museiföreningens program för

året och Reine Nygrens föreläsning om Kustbevakningen var mycket intressant, liksom bilderna från Holland. Många kommer ihåg när Tjörnbron påseglades och rasade samt den stora branden på Scandinavian Star utanför Lysekil och som bogserades in till Lysekils hamn.

Text och foto: Bertil Johansson

Skrönor och sanningar

Centralgaraget var tillhållet för Statspolisen i Göteborg och Bohuslän. Pappa var statspolis och som grabb var jag ofta och hälsade på i garaget uppe i Johanneberg, en stadsdel i Göteborg. Jag gillade garagelukten och det var spännande att gå omkring och titta på de olika polisbilarna. Där stod också BMW-motorcyklar i långa rader och jag kollade på hastighetsmätarna för att se hur fort de gick eller drog i gashandtagen för att känna hur lång gasen var.

Mest spännande var det ändå att tassa in i fikarummet, sätta sig i ett hörn och höra när de garvade och av många skurkar fruktade MC-poliserna drog sina historier. Med spetsade pojköron lyssnade jag på den hemska historien om Suecia-Kalle som gjort grannflickan med barn, satte flickan på bönpallen på sin Super Sport och körde på Bohusbanans syllar för att slippa bli far.

Historien om drängen Oskar från Munkedal var också en rysare. Oskar som skulle köra motorcykel hem efter festen i bygdegården i Dingle den kalla nyårsnatten 1948. Han tog på sig bryggjarfracken bak och fram för att det inte skulle dra kallt i knapphålen och bad kompisarna knäppa i ryggen. Det bar sig inte bättre än att den lindrigt nyktre drängen körde i diket med sin lättviktare. Konstaplarna Karlsson och Olsson var snabbt ute på olycksplatsen och i polisrapporten kunde man läsa:

”Vid ankomst till olycksplatsen visade den skadade motorcykelföraren svaga livstecken, men då vi vred förarens huvud rätt, avled den samme”.

Källa

Texten är skriven av Sven-Erik Hjalmarsson och tagen ur Nostalgia nr 8, 2008.

Lokala namn och uttryck i Munkedal - och lite om deras betydelse. (2)

Här fortsätter vi vårt botaniserande i plats- och naturnamn i Munkedal.

”Örekilsälven”, eller Kviströmsälven, som den kallas, efter sitt sammanflöde med Munkedalsälven, är en mindre älv i Dalsland och Bohuslän med en längd på ca 70 kilometer. Älven mynnar ut i Saltkälleforden i den inre delen av Gullmarn. Strax före utflödet i Saltkälleforden passerar Kvistrum.

”Örkyle” eller ”Örkille” finns i skrift redan år 1485. Namnet ”ör” betyder ”aurr” som i sin tur betyder ”grovt grus”. Det grova gruset är också av mycket stor betydelse för att laxen skall kunna fortplanta sig i älven. Det grova gruset gör älven till en av vårt lands mer kända laxälvar

”Andrikebacken”, eller Annikebacken på den gamla vägen, strax söder om den numera nedlagda Statoilmacken mellan Portarna och Grinden vid Saltkällans säteri.

”Andrik” betyder ankbonde eller andhane.

I vår gamla Bohuslänska dialekt kunde ordet ”Andrik” också betyda ”stolle” eller användas som skällsord.

”Kärnsjön” finns omnämnd i handlingar redan från omkring 1594.

Namnet kommer troligen från ”kjaera” som antyder att det hörs ett klagande och jämrande läte när vinden blåser längs med sjön.

”Bårby” är känt i skriftliga källor redan från 1391.

Platsen är belägen vid en kraftigt markerad kant av ett ”låg berg” och kallas därför ”Borby”. ”Bor” betyder ”kant” och ”By” betyder i detta sammanhang ”gård”.

”Kättetorpet” låg under Bårby. Förleden, ”Kätte” kan innehålla ett öknamn på ”vissa kvinnor”, ”Kätta(n)” som betyder ”kattan”.

En annan möjlighet är att namnet innehåller det fornsvenska namnet ”Kätte”.

”Kåvarna” nämndes första gången i skrift år 1706.

”Kåve” betyder på bohuslänska ”ett litet sidorum i en ryggåsstuga, tillbyggd liten kammare, lång gång innan man kom

mer in i en stuga, litet skjul, koja”, eller det kan även betyda ”vrå, hörn, kammare”, eller ”ett trångt område inneslutet av branta höjder”.

”Hoga” nämnes i skrift år 1692.

Namnet betyder ”liten kulle” eller ”gravhög”. På platsen finns också många små låga kullar.

”Hult” är omnämnt i skrift redan år 1581.

Namnet ”Hult” eller ”Holt” vanligaste betydelse är ”torr ofruktbar stenmark som höjer sig över den omgivande terrängen”. De fornsvenska orden ”hult och holt” betecknar oftast ”skogsstycke, lund, liten skog eller skogsdunge”. Den gamla nordbohuslänska betydelsen av orden avser en ”högt belägen dunge av barrträd”.

Namn där ordet ”hult eller holt” ingår, syftar troligtvis på ”skogsängar av lövängskaraktär” eller ”på högre liggande mark, skogsbacke”.

Namnet ”Foss” innehåller det gamla västnordiska ordet för ”fors”. Foss ligger nära forsarna i Örekilsälven. Namnet ”Foss” nämns för första gången i skrift år 1157.

”Bajan” som ligger ungefär där kommunens reningsverk ligger idag är troligen en hänsyftning på mansbindnamnet ”Baiaire”, som betyder ”bajrare” eller ”man från Bayern”.

”Röven” eller ”Röva” ligger vid en kurva i älven strax nedströms Tängebron. Betydelsen är dialektens ”röv, anusöppning, rumpa eller stuss”.

På stamfastigheten Frötorp låg torpet ”Fläskeberget” som troligen fått sitt namn av formen och färgen av den släta, lodräta bergyta stugan ”lutade sig mot”.

Om våra läsare har frågor kring gamla, lokala namn eller uttryck får Ni gärna sända dem till undertecknad, så skall jag försöka hitta förklaring på desamma. Detsamma gäller om Ni vill bidra med, och förklara, konstiga ord och uttryck. Skicka Era frågor, m.m. till Munkedals hembygdförening, ”Ord och uttryck”, Myrbottenvägen 6, 455 34 Munkedal.

Text: Håkan Grundberg

En stor en

Så skrev Kuriren lördagen den 10 maj 1952 om en en, som funnits vid Skälleröd "ca 70 m öster om allmänna vägen" men som vindfällts vid en hård storm tidigare under året.

En en fridlystes av länsstyrelsen 26 februari 1938 efter framställning av Munkedals AB och på anmodan av professor Rudolf Florin vid Kungliga Vetenskapsakademins Naturskyddskommitté.

Eneträdet var vid fridlysningen ungefär 14 m högt och hade därefter vuxit till en höjd av 18 m år 1952. Man rapporterade att: "Eneträdet var en sällsynt vacker en med rak kraftig slät stam, som i toppen delade sig". Trädet skall också enligt Länsstyrelsen i Gbg- och Bohuslän vara "Sveriges största en, som funnits".

Man lär också ha tagit sticklingar från trädet för att om möjligt "få en avkomma av den stilfulla enen". Dessa sändes till Botaniska Trädgården i Göteborg för vidareutveckling.

Mätning utfördes 22 februari 1947 av skogvaktare Georg Lifvergren. Han angav då trädets höjd till 16 m. stammens diameter, på ca 1,5 m höjd, till 26 cm samt kronans utbredning ca 3,5 m. bedömd ålder angavs ej. Den 28 oktober 1959 upphävde Länsstyrelsen "detta fridlysta naturminnesmärke". Mer exakt läge av växtplatsen bör vara ca 70 m öst Valbo-Ryrs vägen mellan Skällerödsberget och kraftledningsgatan.

Text och bild: Leif Bergh

Bilden ovan är från augusti 1947. Personerna på bilden är mina föräldrar.

Munkedal då och nu – en personlig betraktelse

Jag föddes och växte upp i Munkedal. 1958 flyttade jag därifrån och har inte bott där sedan dess. Det är alltså mer än ett halvt sekel sedan jag lämnade min barn- och ungdomsort. Fast jag har besökt Munkedal minst en gång om året under hela denna tid som jag bott på andra sidan landet. Att komma tillbaka till sin hembygd är fortfarande som att komma hem. Fast inte på riktigt; mycket har förändrats under årens lopp och det är svårt att känna igen sig.

Naturen har naturligtvis inte ändrat sig om man bortser från motorvägen som drar fram där det förr var skog, berg och odlad mark. Även bebyggelsen är väl i stort sett intakt men med nödvändig och naturlig av- och utveckling. Kommer man med bil söderifrån och kör genom stationssamhället ges ett intryck av visst förfall med tomma affärslokaler och dåligt underhållna hus. Det verkar inte som det är så stor aktivitet längre, fast runt systembolaget och angränsande områden råder stor aktivitet, särskilt på fredagar och lördagar. Men det verkar som om människorna drar sin väg så snart som de nödvändiga ärendena är uträttade.

Annat var det på 50- och 60-talet. Då fanns visserligen inget systembolag, utan sådana inköp fick ske i Uddevalla, men runt järnvägsstationen var det full rulle. Järnvägsstationen var den tidens mötesplats. Det var innan TV slog igenom. Särskilt på lördagskvällar var stationen fullproppad med människor. Knappast någon hade ett ärende dit, men fullt av folk var det i alla fall. Ofta utkristalliserades grupper som sedan drog i väg till olika förlustelser. Inte sällan beställdes en taxi som transporterade gänget till någon lokal där det var dans. På den tiden fanns runt om i bygden många sådana ställen. Taxin hämtade när dansen var slut. Detta hände ju mest på vintern. På sommaren kunde man besöka ortens Folkets Park, där det inte sällan bjöds på uppträdande och musik i världsklass.

Att hålla på med idrott var något naturligt. På den tiden hade Munkedal ett framstående fotbollslag. Jag fick själv som barn följa med min äldre bror på MIF:s matcher och såg den tidens storheter som Örgryte och Gårda på Munkedals idrottsplats. Senare blev det mera lokala lag, t ex IFK Ud-

devalla, UIS och ännu senare Oddevold. Särskilt UIS hade man ett gott öga till; av någon anledning ansågs just detta lag spela ojust och det var ofta heta bataljer när lagen möttes. En minnesvärd match ägde rum på dåvarande Oddevallen, där Munkedals IF lyckades besegra segertippade Oddevold och därigenom bli distriktsmästare. Då hade väl framgångarna nått sin höjdpunkt. Idag anses det som en stor framgång att MIF lyckats besegra Svarteborg i ett lokalt derby. Tänk vad tiderna förändras!

På vintern var det bandy som gällde. Det fanns på den tiden två bandylag i Munkedal, Bandyklubben och Idrottsföreningen. Ibland, under särskilt kalla vintrar, var det spelbar is på Saltkällefjorden, men där fanns också Stale tjärn och sjöar uppåt Dalsland. Senare anlades en landisbana. Den hölls spelbar av eldsjälur som ibland spolade vatten dygnet runt, när det råkade komma en köldknäpp. Själv spelade jag i Bandyklubben, som ansågs vara lillebror till den mera framstående Idrottsföreningen. Detta hindrade inte att vårt lag besegrade Idrottsföreningen i en DM-match för juniorer på Saltkällans is och jag hade turen att i förlängningen av matchen få bollen på klubban så att den studsade i motståndarnas mål, vilket blev matchens enda mål och således matchavgörande. Att segra i ett lokallerby slår ju det mesta. Den oväntade segern kvalificerade oss för ytterligare en match och den skulle ske mot Åmålslaget Viken på bortaplan. Där blev vi totalt avklädda och fick stryk med 6-1. Motståndarna var överlägsna i allt och dessutom spelade de med sarg, något som då var en nymodighet i bandy och som ännu inte hade nått Munkedal. Vi kom undan med blotta förskräckelsen. Numera spelas inte seriebandy i Munkedal och märkligt nog inte heller i Åmål. Det tycks vara den i mitt tycke primitiva och våldsinspirerade sporten ishockey som helt har tagit över.

Det sägs att när man blir äldre vill man söka sina rötter. För mig har det tagit följande uttryck. Efter studentexamen i Uddevalla följde studier i Göteborg. Vi var några som hade gått i samma klass i alla år och som fortsatte att studera och umgås i Göteborg. Runt 1965 splittrades gruppen på grund

av att alla fick jobb på olika platser i Sverige och kontakterna blev sporadiska med ett eller annat julkort o d. Efter hand upphörde även detta. För ca tio år sedan, när jag just hade blivit pensionär fick jag för mig att ta reda på hur det hade gått för mina forna kompisar. Jag visste faktiskt inte alls hur det stod till med dem och det var med viss oro jag greppade

telefonluren. Min oro var obefogad. Det visade sig att alla uppskattade mitt initiativ som resulterade i att vi sedan dess träffas en gång om året, det blir elfte gången i år. Det är som om vi inte varit åtskilda i 35 år. Ett foto visar hur vi såg ut för ett par år sedan.

Från vänster Alve Kilborn, Rolf Hansson, Stig Davidsson och Bo Foss.

Text och bild: Bo Foss

Remmakaren.

I min artikelserie om arbeten och yrken som mer eller mindre har försvunnit från pappersbruket i Munkedal har turen nu kommit till Remmakaren och hans vardag.

Allt sedan industrialismens början har man använt sig av remmar till överföring av kraft från källa till maskin. I början på 1800 talet var det i huvudsak vatten och vind som fungerade som kraftkälla för att senare under samma århundrade via ångmaskinen övergå till elektriska motorer. Det vanliga var att drivaxeln från kraftkällan var placerad på ett centralt ställe i fabrikslokalen. På drivaxeln satt det ett antal remskivor varifrån det gick ut remmar till respektive maskin. Det var som regel s.k. plattremmar gjorda av läder som användes. Remmarna skarvades med koppar eller mässingsbläck och nitades ihop. Äldre arbetskamrater har berättat för mig att man för längesedan använde en ångmaskin som drivkälla på pappersbruket i Munkedal. Denna drevs förmodligen av ånga från ångpannan, ånga som man i första hand producerade för att torka papperet i pappersmaskinerna. Eftersom drivremmar var en sådan vital del i produktionen var man naturligtvis tvungen att ha personal som tillverkade och reparerade dessa. När jag började min anställning på bruket var två remmakare sysselsatta på heltid, Nils Gustavsson och Donald Tjäder. Idag är de flesta remmar av standardtyp och köps in färdiga att använda. Därför jobbar ingen på heltid med remmakaryrket, en del remjobb finns dock kvar, framför allt på skärmaskinerna, men sköts idag av reparatörerna på mekaniska verkstaden. Remverkstaden var belägen i bottenvåningen på det gamla centralförrådet invid fabriksälven, en gammal rödmålad huslänga som revs i början av 1990-talet. Som reparatör besökte man remverkstaden ganska ofta, vi tillhörde ju samma avdelning och utförde en del jobb tillsammans. När man öppnade dörren till remverkstaden möttes man av en alldeles speciell doft som jag minns än idag. Man kan nog mest likna den vid skomakeriets blandade näsriansardoft. Det luktade läder, gummi, hampa, div. packningsmaterial, lim, olika sorter av lösningsmedel, m.m. För att ta sig in i remverkstaden fick man passera genom ett

rum som fungerade som en slags lagerlokal. Där hängde det remmar av alla möjliga och omöjliga dimensioner och modeller, förtillverkade för att passa för sitt ändamål, och som snabbt skulle kunna bytas vid behov. Där fanns även t.ex. lyftstroppar gjorda av stålwire, rep och linor som var färdiga att användas på pappersmaskinerna. Tillverkningen av dessa saker ingick också i remmakarens arbetsuppgifter. Han var något av en mångsysslare, händig och klarade arbetsuppgifter av de mest skiftande slag. På lunchrasterna kunde verkstaden fungera som frisörsalong. Det är många fabriksarbetare som har klippt och fräschat till håret hos Nisse remmakaren inför helgen. Detta hade han förmodligen lärt sig av sin föregångare i yrket Johan (i Lunden) Axelsson (som slutade sin anställning i mitten av femtiotalet) även han var remmakare och frisöramatör. Inne i skälva verkstadsdelen stod en lång arbetsbänk placerad mot ena långväggen som vätte mot älven, och i ena ändan satt Donald Tjäder och jobbade om han inte var iväg på något fackligt uppdrag, han var nämligen ordförande i fackföreningen (SPIAF avd.75). I andra ändan av bänken satt Nisse remmakaren själv, alltid sysselsatt med något praktiskt arbete. Nils var en storvuxen man med grova armar och nävar stora som dasslock. Han var alltid på gott humör och hade nära till skratt. När någon berättade en lustighet och Nils drog igång sitt medryckande och minst sagt högljudda skratt så smittade det av sig och man skrattade lika mycket eller mer åt hans skratt som åt lustigheten. Därför brukade man alltid lämna remverkstaden på gott humör och med Nils härliga skratt klingande i öronen.

Efter stora investeringar i mitten på sextiotalet med bl.a. en ny pappersmaskin, skrotade eller sålde man de gamla maskinerna. Pappersmaskin nr. 6 blev såld till Peru i Sydamerika. Maskinen monterades ner av egen personal under ledning av en viss ingenjör Gunnarsson. När pappersmaskinen var levererad och skulle monteras upp stötte man på problem nere i Peru. Man ville ha hjälp med en del praktiska saker. Bl.a. hur linhjulen skulle monteras, linorna dras o.s.v. Ingenjör Gunnarsson försökte att värva någon person med lång praktisk erfarenhet från pappersmaskinen, P.M.6 var ju en

gammal maskin som hade producerat papper sedan sekelskiftet 18-1900 talet. Men det var svårt att få någon att nappa på erbjudandet. Peru var ju en instabil militärdiktatur på den tiden, med återkommande rapporter i massmedia om våld och oroligheter. Men när Nils Gustavsson blev tillfrågad tvekade han aldrig, han tackade ja och tillsammans med ingenjör Gunnarsson steg han på flyget till Sydamerika och Peru. Efter utfört uppdrag återvände Nils till Sverige, men denna gång utan ingenjör Gunnarsson som stannade kvar i Peru för att slutföra sin del av uppdraget. Resan till Peru och vistelsen i detta oroliga område var naturligtvis ett äventyr och att ensam flyga hem till Sverige med flygbyte i Afrika var nog även det ett litet äventyr, särskilt med tanke på den lilla resvana som Nils hade. Men remmakaren kom hem till Sverige i god form och många nya intryck i bagaget.

När Nils hade kommit hem och var tillbaka på jobbet var vi naturligtvis nyfikna och ställde frågor om resan. På frågan om han märkte något av oroligheterna i landet svarade han att det var militärer överallt och kulhåll lite var stans. Men han hade aldrig känt sig hotad eller rädd på något vis, allt hade gått lugnt till väga. När vi kom till frågan om det var problem med flygplansbytet i Afrika med tanke på språk, att hitta rätt o.s.v. svarade Nils ”det var enkelt, jag flaxade bara med armarna som en fågel, pekade norrut och ropade SWE-DEN.” Jag kan mycket väl förstå att Nils fick hjälp, ingen kunde väl undgå att både se och höra den reslige och röststarke remmakaren från Sweden.

Text: Åke Lindström.

På bilden ser vi Nils Gustavsson (Nisse remmakare)

En kärlekssaga från Valbo-Ryr

Denna lilla "saga" berättade Clara Grundberg, född Gabrielson, för sin dotter Clary Grundberg som lyckligtvis skrev ner den. Är det en saga eller sanning?

Långt in i skogen låg det gamla klockarebostället. Min farfar, som hade fått platsen efter sin far, var även klockare, men ursprungligen av gammal prostsläkt. Farfar var klockare, och som klockare på den tiden fick han också vara skollärare och även doktor. Många sjuka kom till honom och fick lindring och hjälp för sina plågor. Växter och örter var hans mesta medicin. Han öppnade även åder, vilket inte var ovanligt på den här tiden. Han var god och ädel, så betalningen blev ej mycket från de som besvärade honom. De flesta behövde inte betala alls, när han såg att de hade det fattigt. Så kom där en dag en ung vacker flicka, frisk och hurtig. De behövde bara se och tala med varandra, så var deras förbund knutet för livstiden. Farmor var av god familj. Hennes föräldrar var döda, men på min farmors mors dödsbädd, lovade en adlig och förnäm dam, hovdam på slottet, att taga vård om min farmor, som då var ung och en strålande skönhet. Denna unga flicka fick följa med Hennes Nåd som hon kallades, till Stockholm och slottet. Hon fick vara med sin moderliga vän och beskyddarinna, som troget vakade över henne. Så kom en dag en greve, som anhöll om skön Sofias hand, men – nej svarade hon. Mitt hjärta har jag givit bort. Och det hjälpte ej med övertalning. Hon höll fast vid vad hon hade lovat klockarsonen.

Klockaren hette Gabriel Hansson och var född i Ödeborgs socken 1802. Sofi hette Anna Sofia Aspelin och var född på Ellene i Torps socken 1807. Hon var dotter till Sven Aspelin, som var betjänt på Ellene, och hans hustru jungfru Olena Christina Palmström. Att Christina i vigselboken kallas jungfru kan kanske betyda att hon var av högre ståndssläkt, men Sven var av bondsläkt från Svarteborg. De gifte sig på Ellene bara två månader innan Sofia föddes, och hade dessutom en dotter till, Maria Elisabet, som var född redan 1805. Kan man ana en liten skandal här kanske? Christina dog dock

1811, när Sofia endast var 4 år gammal; enligt dödboken i barnsäng där även barnet dog. I den efterföljande boupteckningen ställde Fru Majorskan von Döbeln på Ellene upp som bevakande över de två omyndiga flickorna.

Majorskan hette Henrietta Tersmeden och var gift med major Conrad Wilhelm von Döbeln, bror till Döbeln på Örne. Majoren dog 1804 men Henrietta levde kvar som änka på Ellene, där hon lät uppföra mangårdsbyggnaden 1806. Hon levde mellan åren 1766 – 1831 och var dotter till Hovintendenten Erik Tersmeden. Härigenom hade hon ju en koppling till hovet och slottet.

Sofia och Gabriel gifte sig 1829 i Valbo Ryr och bosatte sig på Muberg, där de levde till Gabriel dog 1853 och Sofia 1880. Båda är begravda på Valbo Ryrs gamla kyrkogård.

Historier som berättas från generation till generation ändras väl en del, men nog finns det saker som gör att det kan finnas korn av sanning även i denna saga.

Text: Erik Johansson

Källor

Kyrkoarkivalier från Torp och Valbo Ryrs socknar.

Berättelsen är avskriven efter tillstånd av Håkan Grundberg.

Munkedal – en gammal industriort del 1

Munkar, sågar, kvarnar, Munkedals Manufakturverk, Munkedals AB, Arctic Paper är ledord som dyker upp när man skall förklara Munkedals industrihistoria. Många ställer frågan varför heter orten Munkedal och vad har det varit här förr. Vi skall i denna artikel dyka ner i Munkedals industrihistoria.

Tätorten Munkedal till skillnad från det som i dag är Munkedals kommun har inte hetat så alltid. Ända fram till 1950 hette kommunen Foss kommun. På gården Munkedal i Foss socken hade det växt fram en industriell verksamhet som lät tala om sig mycket och det blev så småningom naturligt att kalla järnvägstationen för Munkedal. Leverans av papper från pappersbruket gav en stor godsmängd, vilket säkerligen bidrog till att Statens Järnvägar döpte stationen till Munkedal. Själva gården Munkedal är området där Arctic Paper och Munkedals Herrgård ligger idag. Den har gamla anor, ända från munkarna i Dragsmark.

Dragsmarks kloster och munkarna i Munkedal

I Bohuslän fanns på 1200-talet tre kloster, ett i Kungahälla, ett i Marstrand och ett i Dragsmark. Det senare tillhörde premonstratenserorden och det var den norske kungen Håkan Håkansson som år 1234 ”lät göra Barfotabrödernas kyrka i Tönsberg, och blev den sedan förd sydpå till Dragsmark”. Man kan tolka det så att han lät timra delarna i Tönsberg, transportera dem till Dragsmark och uppförde alltsammans där. Samtidigt donerade kungen ett femtiotal jordagods till klostret. Däribland återfinns vi hemmanet Munkedal. Man kan ju fundera över vad gården hette innan det fick namnet Munkedal. Det kanske då var en del av de andra gårdarna som ju har gamla namn såsom Skälleröd, Lycke och Möe. Munkarna hade dessa jordegendomar som inkomstbringande verksamhet. Troligen fanns här en slags arrendatorer som brukade gårdarna och kunde förse klostret med förnödenheter av olika slag. Vi känner inte till några källor som talar om vad man gjorde just i Munkedal men det är högst troligt att man fångade lax i den laxrika Örekilsälven och nedre delen av Munkedalsälven. Det är också troligt att man redan på

denna tid hade någon form av kvarnar som drevs av vattenhjul i fallet i Munkedalsälven. Det kan också funnits primitiva sågar. Sågblad, även om de var tjocka (1- 1,5 cm), började användas vid denna tid. Och det är väl känt att munkar var nyhetsbärare eftersom de kan ha haft kontakter med övriga Europa. Det kan således vara så att det fanns ett embryo till det vi dag kallar för industriell verksamhet redan på munkarnas tid. Tyvärr vet vi dock inget om detta med säkerhet.

Det var nog inte bara Munkedals gård munkarna besökte utan även de andra klosterhemmanen som enligt senare jordeböcker var Skälleröd, Stale N och Stale S, samt Kvarndal. Man kan av detta dra den slutsatsen att den norske kungen redan innan klostret bildades på något sätt förfogade över dessa gårdar och att de av någon anledning var viktiga.

Med reformationen på 1500-talet blev klostret sekulariserat och alla dess jordegendomar blev ett kungligt län som under lång tid därefter kallades för klosterlän och tillhörande hemman kallades för klosterhemman. Bland länsinnehavarna under den norska tiden kan vi nämna Thomas Dyre och efter hans död 1651 hans änka Margareta Hvitfeldt. När Bohuslän blev svenskt 1658 lades Dragsmark under Bohus och dess jordegendomar blev kronogårdar. Munkedal var kronogård fram till 1720 då det ändrades till skattehemman och såldes till Uddevallaborgaren Arvid Johansson Hasselgren. Redan vid denna tid beskrivs hemmanet ”besitta en qvarn med två parr stenar som merendels går hela året och en sågqvarn som i några år legat öde”. Nämda såg och kvarn fanns redan på 1690-talet och är omnämnda i stora kvarnkommissionens rapport.

Sågen, som då den skatteköptes 1720 inte användes, finns omnämnd 1764 av assessor Arvid Virgin som grundade Liljenbergsfors bruk vid Vågsäter. Han kritiserar ”sina konkurrenter nere i Munkedal, ägarna av Munkedals Sågbruk, att de årligen köper upp 800 – 1000 tolfte sågtimmer, som de ”urgröpa” på fyra grovbladiga sågar, men de äger inte rätt att såga på mer en såg”. Kvarnen fick 1788 rätten att använda ytterligare två par stenar. Den har nu totalt fyra par stenar,

vilket säkerligen är en ganska stor kvarn för att vara i Bohuslän.

En ny tid med Nordberg som ägare

Kronobefallningsmannen Niklas Herman Nordberg (1764 – 1837), senare hedrad med assessors titel, köpte hälften av Munkedal och Skälleröds hemman år 1805 och andra hälften sju år senare. Intressant är att den första hälften köpte han för 1 333 riksdaler specie och den andra hälften för 6 400 riksdaler. Det hade skett en avsevärd värdestegring under denna korta tid. Detta kan tyda på att efterfrågan ökade starkt på den typ av resurser i form av vattenkraft och transportkapacitet som fanns i Munkedalsälven. Denne Niklas Herman tycks ha varit en driftig man. Redan samma år som han köpt egendomen år 1805 byggdes ny kvarn, såg och bostäder.

Ett av husen står kvar ännu idag – det som i sen tid kallats för sågarbostaden vid gjuteribacken (eller ”nere på Berget” som man också har sagt). I gamla handlingar noteras det också att det intill dessa sågar och kvarnar låg ett nybyggt hus med takresning ”på italienska sättet bruten”, och att det byggdes för bruksskrivaren. Senare blev det mjölnarbostad och sågarbostaden. Bruksskrivaren och hans medhjälpare flyttade senare till det nybyggda kontoret, den byggnad som i dag är vandrarhem intill Munkedals herrgård.

Såghuset och sågarbostaden. Såghuset i mitten tillkom omkring 1853

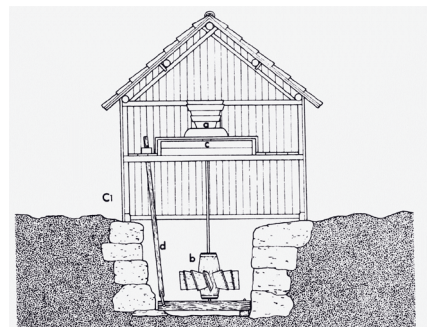

- Utsnitt ur karta från 1813 och som finns i Artic Paper-arkivet.
- a. Mjölqvarnen med par stenar.
 - b. Såg.
 - c. En manbyggnad för bruksskrivaren (samma som Sågarbostaden).
 - d. En dito för mjölnaren.
 - e. Ett magasin.

Vidare kan man läsa på kartan: Överst byggde man en damm och från denna ledde en ca 40 meter lång vattensump (ränna) ner till såg (b) och kvarn (a). Från denna vattensump gick det sedan sär-

skilda fallrännor till respektive vattenhjul.

Sågen, som låg överst, var 10 m lång och 9 meter bred med väggar och tak av bräder. Kvarnen låg bara fyra meter nedanför sågen och var byggd av timmer med tegeltäckt tak med en storlek av ca 9 x 7 meter. Kvarnstenarna var 1,5 meter i diameter och drevs av fothjul s.k. fjärkallar. Den bestod av 3 meter långa järnbeslagna ekstockar med insatta träskovlar.

Figur 55 Skvaltkvarn i genomskärning. Såden matas in i den trattliknande anordningen (a) Själva skvaltän hade en vertikal axel (b), och drev den rörliga kvarnstenen (c) direkt. Genom att dra bjälken (d) uppåt kunde man lyfta upp axeln för justering av luftspalten mellan kvarnstenarna.

Bilden visar principerna för en s.k. skvaltkvarn, men vi vet inte hur den aktuella kvarnen vid gamla bruket i detalj såg ut.

Herman Julius Nordberg

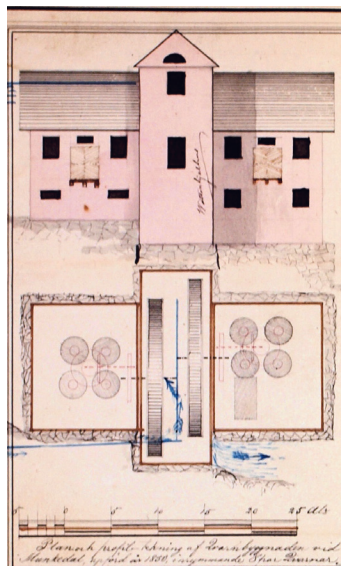
Assessorn Niklas Herman innehade hela Munkedals och Skälleröds egendomar endast sju år innan han 1819 sålde dem till sin driftige son Herman Julius (1790 – 1880). Även han hade titeln kronobefallningsman, vilket betydde att man hade en tjänstemannabefattning i statens tjänst. Troligen var han på något sätt knuten till Tunge Härad, som ju hade sitt säte i Munkedal. Han betalar nu 12 000 riksdaler banco. I köpet ingick emellertid bara hälften av såg och mjölkvarnarna, den andra hälften köptes av frälseinspektören Petter Bergström, men bara ett par år senare köptes även dennes del av Herman Julius, nu för hela 5 778 riksdaler. Herman Julius äger det hela fram till 1842, då han säljer det till G.Å. Belfrage.

När Herman Julius blivit ensam ägare beslöt han att utnyttja vattenkraften mera fullständigt. Han ansökte och fick tillstånd att bygga ytterligare två par stenar i kvarnen samt att bygga en siktkvarn. Kvarnkapaciteten har nu året 1823 växt till totalt sex par stenar. Samtidigt lät han bygga ett nytt kvarnhus av timmer ett litet stycke nedanför den tidigare befintliga kvarnen. Efter ytterligare några år utökades kvarnkapaciteten ytterligare så att det totalt fanns 10 par kvarnstenar efter att ha utökats med två grovmälds- och ett par siktkvarnstenar. Anledningen till dessa utökningar var att befolkningen ökade snabbt och behovet av mjöl ökade i samma takt. Den brukade arealen i Tunge härad ökade nästan sju gånger från 1805 till 1875, mycket beroende på de olika skiftesreformerna under denna tid. Detta medförde utöver ökat behov av kvarnkapacitet även mera redskap till jordbruket. Dessa redskap bestod i ökande grad av smidda järndetaljer.

Fotot torde vara reproducerat av Selma Sahlberg från ursprungligt foto av okänd fotograf.

F.r v. ser man sågarbostaden, uppe på höjden det hus som senare blev kontor, Munkedals Herrgårds tak samt den stora kvarnen

Ritning på kvarnen från kartan daterad 1851. I mitten ser man de två stora vattenhjulen som på var sin horisontella axel via en enkel kuggväxel driver vardera fyra par kvarnstenar. De blå strecken visar troligen vattenledningen/rännan och nere till höger ser man hur vattnet rinner ut.

En smedja byggs

Behovet av smidesjärn för redskaps- och verktygsframställning kände nog även Herman Julius väl till och han var inte sen med att inse att kraften från det stora vattenfallet i Munkedalsälven kunde brukas även vid järnframställning. I Bohuslän fanns vid denna tid endast ett järnbruk nämligen Torskog, strax nordöst om Kungälv. I Dalsland fanns det däremot flera järnbruk som framställde smidbart järn från tackjärn men här fanns också s.k. järnmanufakturverk, dvs. sådana som tillverkade färdiga järndelar av det järn man fick från järnbruken. Det redan nämnda Liljenbergsfors jernmanufakturverk vid Vågsäter, som då tillhörde Dalsland, var ett sådant.

Vid denna tid var det inte bara att starta en tillverkning hur som helst. Det gällde att skaffa sig tillstånd från staten s.k. privilegium, i detta fall från Bergskollegium. Herman Julius visste att det i Sandvik, som ligger i Valbo härad, fanns ett nedlagt bruk som kallades Manufakturverket i Bjuggfors. Han lyckades förvärva detta med privilegier, smidesrättigheter, redskap och inventarier för 600 riksdaler banco. Allt flyttades till Munkedal och 1827 var det dags att starta.

En stångjärnsmedja byggdes omedelbart nedanför huset där den sista kvarnen byggts. Några år dessförinnan 1823, hade han också låtit bygga en ny och bättre bostad åt sig, nämligen det som i dag är Munkedals herrgård. Den ersatte en tidigare byggnad på samma plats.

Bild på smedjan i samband med att den rivs på 1930-talet. Foto: Selma Sahlberg

Smedjan bestod snart av dels en stångjärnshammare och två knipphammare i en byggnad samt sex spikhammare i en annan byggnad. Munkedal hade därmed således inte bara fått ett järnbruk utan också ett en tillverkningsindustri för spik och annat mindre smidesgods. Munkedals Manufakturverk hade bildats. Inte långt från den första spiksmedjan byggdes nu 1838 en ny rymlig stångjärnsmedja ca 30 meter lång och 12 meter bred. Det finns ett privilegiebrev från denna tid som gäller för Munkedals Manufakturverk, vilket nog är ett officiellt namn på anläggningen.

För att få tillstånd att starta en sådan verksamhet fordrades också garantier för att kunna skaffa fram träkol. Detta behövdes både för järnbruket och för smidesverkstaden. Det var ont om skog på denna tid men Herman Julius ordnade så att det kom fram tillräckligt med kol. När vi i dag vandrar runt i skogarna norr och öster om Munkedal så finner vi ofta relativt stora gropar. En del av dessa har varit kolgropar där man på plats i skogen kolade den ved man kunde avverka. Tänk på att inte alla gropar är kolgropar, en del kan vara gropar efter kullfallna träd. Någon varggrop finns det också.

Tackjärn innan det tas in i smedjan. Från Österbybruks vallonsmedja. Foto: Sverker Balksten

Stångjärnsmedjan använder tackjärn som utgångsmaterial och slutprodukten är smidbart stångjärn, dvs. järnstänger av olika dimensioner. Från järnbrukshyttorna i Värmland skaffades detta tackjärn. Sådant fick man när man smälte järnmalm i en masugn, vilket oftast skedde i omedelbar när-

het till järnmalmsbrytningen. Tackjärnet var inte smidbart, varför det måste bearbetas till smidbart järn, vilket skedde med flera olika metoder. Fram till tidigare delen av 1800-talet behövdes träkol för att både smälta malmen och att bearbeta gjutjärnet till smidbart järn. I de bygder där malmen fanns började det bli ont om skog och träkol. Det var därför säkerligen en bra lösning att transportera gjutjärnet ner till de trakter där smidesjärnet behövdes och där framställa detta. Här fanns det kvar skog och möjlighet till träkol. I Munkedal fanns det också vattenkraft, ett vattenfall som var ett av de bästa i Bohuslän och därtill en driftig person, Herman Julius Nordberg.

Bild på stångjärn från Österby bruks vallonsmedja. Foto: Sverker Balksten

I stångjärnssmedjan använde man först den s.k. tysksmidesmetoden men den nyligen utvecklade lancashiremetoden stimerades på olika sätt av myndigheterna så Herman Julius hade nog lätt för att få tillstånd att använda denna metod. Vad är då skillnaden?

Tysksmidesmetoden

I Tysksmide sker färskning och vällning i två skilda steg och i två olika hårdar. Smältningen av tackjärnet sker till en smälta, oftast ca 200 kg.

Smide enligt Lancashiremetoden

I mitten av 1800-talet förbättrades färskningsmetoderna genom att Lancashiresmidet uppfanns i England. Detta innebar att man i en s.k. dubbelhård gjorde både färskning och vällning i ett sammanhängande moment, men av en mindre mängd tackjärn och lägre kolåtgång. Som bränsle används träkol, som förbränns med förvärmad luft. Järnet erhålls i halvsmält form på härdens botten, tas ut och smids under hammare till ämnen. Dessa bearbetas sedan vidare genom valsning och smidning till färdiga produkter.

I England hade man redan under senare delen av 1700-talet börjat använda stenkol för att upphetta tackjärn genom den s.k. puddelprocessen och det anges att man tänkte använda denna process även i Munkedal men det är osäker om det verkligen blev så.

Text: Sverker Balksten

I nästa nummer av Munkedalsbygden 12-2 fortsätter vi att beskriva hur det såg ut vid och omkring gamla bruket och Munkedals herrgård. Då kommer vi också in på det som var gjuteriet.

Barndomsminnen

Potträning a` la 50-tal

Potträning kan göras på många sätt och min var väl kanske som alla andra små barns till en början. Men jag vägrade envist att lämna något ifrån mig i den emaljerade pottan. Till slut blev situationen ohållbar och mina stackars föräldrar blev oroliga. ”Pojken måste ju bajsas”. Jag måste beundra dem för deras uppfinningsrikedom för det här är vad som hände. Jag placerades på köksbordet sittande på pottan. Min mor mer eller mindre höll kvar mig med våld och utanför köksfönstret gick min far fram och tillbaks med hästen Flora. Jag var tydligen inte lättroad eller så var jag inte nödig för jag släppte inte ifrån mig något. Nu ställdes mina föräldrars uppfinningsrikedom på prov. På den tiden hade vi ingen bil utan far hade en motorcykel, en s.k. lättviktare. ”Vi får prova med lättviktarn” sa min far och gick och hämtade den ur vagnskjulet. Han körde upp på gården framför fönstret och började rusa motorn. Detta tyckte jag tydligen var ok för nu kom det som skulle komma och mina föräldrar kunde andas ut. Jag kan säga att jag snabbt växte ifrån att behöva höra ljudet av lättviktaren och jag är tacksam för mina föräldrars uppfinningsrikedom som gjorde att jag fick ”gjort ifrån mig”.

Vädertecken

Innan vädret presenterades i TV och innan långtidsprognosernas tid lyssnade pappa på ”Väderleksrapporten” på radion. Vädret är ju viktigt när man är bonde, så att höra på väderprognosen var ett måste. På den tiden fanns bara P1 och kl. 18:00 var det ”Väder och sjörapport” och då måste man vara tyst så pappa kunde höra. Jag kommer ihåg än idag när radiorösten sa: ”Nordvästra Götaland, +18° sydvästlig vind 10, växlande molnighet, risk för regnskurar, klar sikt” eller ”Doggers bank +10°, nordvästlig 8, klar sikt”. Nämdes ordet åska blev jag orolig för åskan var jag rädd för och än idag har jag respekt för den. Jag frågade: ”Skall det bli åska i natt?” Men konstigt nog sa de aldrig att det skulle bli åska i nordvästra Götaland för mamma och pappa svarade alltid: ”Nä, det var inte här”. Om det sedan blev åska på natten

tyckte jag det var konstigt när de hade sagt att det inte skulle bli något hos oss.

Innan radion fanns fick man förlita sig till naturens egna väderprognoser i form av vädertecken och annat. Det jag hörde av mina föräldrar, mormor Berta och farbror Gunnar, stämmer faktiskt väldigt bra. Här följer några talesätt som ni kanske kan ha nytta av.

När rögen går i backen blir då regn innå kväll

Det sa mormors bror Gottfrid Karlsson på Ängé, en dag när jag gick till skolan. Det han menade var att om röken från skorstenen istället för att stiga uppåt vänder ner mot marken så blir det regn inom de närmaste timmarna.

Om sola går ner i säck, går ho upp i en bäck

Då solen går ner i moln på kvällen regnar det på morgonen efter.

När löven vänder sig å visar unnersia blir det åska med regn. Blåser det och löven på träden vänder nedsidan uppåt kommer det en regnskur och åska.

Virvelvind som drog fram över gårderna

På våren och sommaren kan det bildas virvelvindar som drar med sig damm och annat och man kan se hur de ”vandrar” över gårdet. Ibland kunde det bli lite kraftigare så att de rörde runt i det torra höet och kastade upp det i luften. Man sa att sådana virvelvindar förutspådde långvarig torka.

Aprilsnö ä fåragö

Om det kom snö i april var det bra för växtligheten och då speciellt betes- och hövallar.

Om ven ska bli torr måste de komma snö på’n

Om veden skall bli riktigt torr skall den ha fått minst ett snöväder efter man kört hem den från skogen innan man klöv och la in den i vedskjulet.

Sju vintrar före jul

Om det skulle bli en stadig vinter med snö och kyla skulle det vara sju vintrar före jul. Med det menas att det skulle vara frost och snö med töväder emellan minst sju gånger före julafton.

Min mormors goda råd och talesätt

Min mormor Berta bodde på övervåningen i vårt hus när jag var liten. Hon var en fantastiskt godhjärtad människa och ofta gick jag upp till henne och lyssnade på hennes berättelser och fick en och annan godis. Mormor hade så många talesätt och råd som hon delade med sig av och många blev en del i min fostran och formade mig till den jag är idag. Här följer några exempel.

Sådan du är på nyårsdagen blir du hela året

Om man var sur och grinig på nyårsdagen blev man sådan resten av året sa min mormor. Så här i vuxen ålder förstår jag ju att det var ett smart sätt att få snälla barn på nyårsdagen när man var trött efter att ha suttit uppe och vakat in det nya året.

Blyxtra inte, för då lockar du på den vonne

Om man visslar lockar man på djävulen. Detta fick jag lära mig som barn och än idag kan jag inte vissla.

Inte sy på söndag för då får du nagel i ögat

Mormor var väldigt noga med att man inte fick handarbete eller sy på söndag. Hon sa att om gjorde jag det skulle jag få nagel i ögat. Jag passade mig noga för att inte sy på söndag för jag ville absolut inte ha ytterligare en nagel att klippa. Tyckte det var tillräckligt jobbigt med de tio jag redan hade.

Går du nära dammen tar näcken dig

I alla större och mindre vattensamlingar, som dammar och bäckar, bodde näcken. Han hade enligt mormor ett mycket stort intresse för små pojkar som jag, och om jag gick för nära skulle han locka mig ännu närmare för att dra mig under vattnet. Bredvid vägen till granngården, där min barndomskompis Mats på Ängé bodde, låg det en liten damm och den sprang jag förbi med andan i halsen varje gång jag passerade.

Ät upp skalken på brödet så får du bra sångröst

Om jag åt upp skalken på brödet så gjorde det att jag skulle få fin sångröst. När jag fick höra att Mats pappa Olle sjöng i kyrkokören tänkte jag att ”Han måste ha ätit många skalkar”.

Så här i vuxen ålder inser jag att jag åt för lite skalkar för min sångröst är inte något jag är stolt över.

Inte sjunga vid matbordet

Jag fick inte sjunga när vi satt och åt. Jag vet inte varför men så var det. Kanske berodde det på att jag hade ätit för lite skalkar.

Fåfäng gå lär mögge vont

Den som går sysslolös lär sig mycket dumheter. Om du kan greppa runt handleden kan du fö dig själv. Kan du hålla runt din egen handled så tummen och långfingret möts klarar du att arbeta ihop till ditt eget uppehålle.

Går åska te havet kommer ho tebaks etter tre dar

Åska är inte något av mina favoritväder och jag tycker än idag illa om åskväder. Det bottnar sig nog i att jag som barn fick lära mig att åska ska man ha respekt för.

När åskan närmade sig började min mormor förbereda sig och oss på ovädret. Stolar placerades ut i hallen där vi skulle sitta om åskan kom allt för nära. Telefonen drogs ur liksom sladdar till radio, TV, frysboxen och annat elektriskt. Hade vi haft katt skulle den jagas ut för katter drar till sig blixten. Hon förmanade mig att inte stå vid fönstret, inte intill spisen och skorstenen, inte intill ett el- eller teleuttag, inte under någon taklampa och inte intill diskbänken. Så det var inte så många platser kvar som jag kunde vara på annat än i hallen. Där satt vi medan ovädret var över oss. Jag satt i mammas knä med örat hårt tryckt mot henne för att höra hennes lugnande hjärtslag. Jag hörde mormor berätta om hur det hade åskat när hon var liten och vilka olyckor blixten kunde ställa till med. Hon berättade om kulblixtar som kunde gå genom väggar, fara runt i huset och förstöra allt. Jag var så rädd att någon sådan skulle komma farande genom väggen i hallen och naturligtvis skulle den direkt uppsöka mig. Om blixten slog i slag, när blix och knall kommer samtidigt, gick pappa runt i huset och tittade så inte blixten hade tänt någonstans. Var det en riktigt kraftig smäll kunde han till och med ta på sig och gå ut för att kontrollera om det slagit ner i lagården eller huset. Då var jag riktigt rädd. Oftast gick strömmen

när det åskade och det blev ännu mer dramatiskt, speciellt på natten. Då fick vi sitta mörkret med ett levande ljus som fladdrade och förstärkte dramatiken ännu mer. Jag kunde se hur blixterna lyste in genom fönstret i hallen.

När ovädret gått över var jag glad och kände mig lättad att jag överlevt. Luften var frisk och klar och marken var våt. Vad härligt, nu skulle det dröja innan det blev åska igen. Då sa mormor: ”Jaha, åskan gick te havet. Då kommer ho tebaks om tre dar”. Så det var bara att vänta och jag kommer ihåg att jag tänkte att måtte den då komma på dagen och inte på natten.

Det var alltid en trygghet att ha mormor i närheten. När mamma och pappa var på kalas passade hon mig och min bror. Då brukade hon berätta de mest fantastiska sagor direkt ur minnet. Kom åskan när vi var ensamma var hennes närhet verkligen värdefull. Det kändes tryggt när ovädret närmade sig och hon läste ”Gud som haver barnen kär, se till mig som liten är...” eller ”Tryggare kan ingen vara, än Guds lilla barnaskara...”.

Text: Roger Stenström

Ett brev till bruksdirektören 1894

Till Munkedals Aktibolag. Munkedal Uddevalla (Frimärke Oscar II 10 öre)

Ärade. Herrn

War mycke snäll och send mig prof och priskurant på alla sorters papper som finnes på lagert. Jag ämnar att blifva en agent för eder genom att taga hem papper Och får sälja det. Sänder Ni mig det så är ni mycke snäll och jag är mycket tacksam.

Jag afvaktar svar ifrån eder såsom en för mig blifvande utsändare under adress.

Högaktningsfult

E Blid

Ödegärdet Magra. P.S.

Send det så fort ni får detta bref.

Stavning och kommatering överensstämmer med originalet.

Har du något att berätta?

Munkedalsbygden tar gärna emot ditt bidrag för att publiceras i tidningen.

Det kan vara i form av:

- gamla bilder
- en text eller bild
- en muntlig berättelse

Kontakta då Yngve Carlsson tel. 0524 - 710 19 eller Sverker Balksten tel. 0524 - 712 27 alt. sverker.balksten@telia.com

Avskrift från Fjälldraken, tidning för Fjället med omnejd. Nr 3 1945.

Bilden ovan föreställer logon på tidningen Fjälldraken. Allt i tidningen är ritat och skrivet för hand.

Alfred "På Skogen" Karlssons dotter och måg, Anita och Lars-Åke Jansson, har låtit Hembygdsföreningen ta del av några handskrivna tidningar (Fjälldraken) från mitten av 40-talet. Med ägarnas benägna tillstånd kommer vi att delge Munkedalsbygdens läsare några av de intressanta artiklarna i denna unika tidning.

Den präktiga solförmörkelsen som häromdagen arrangerats av statens astronomiska forskningsråd m.fl., institutioner fick för Fjällets del ett i allo lyckat förlopp. Inga som helst intermesson i samband därmed ha inrapporterats, utan synes den ha firats på ett både värdigt och intressant sätt.

Många synas sålunda ha tagit vår uppmaning, i ett tidigare nummer, att spara något av julransonen för dagens rätta begående, ad notam, men den upprymdhet som orsakats av den s.k. systemvätan har dock inte varit värre i något fall än att alla hunnit delta i observationerna av det egendomliga fenomenet. De som haft sina buteljer framme fingor förresten

god nytta av dessa då de bara behövde knacka av dem på mitten för att få perfekta tittglas av bottenarna, givetvis efter att vederbörlig sotning först ägt rum.

Intresset för fenomenet var också överlag synnerligen stort, åtminstone bland de mera vakna fjällborna, vilka säkerligen gjorde många lyckade observationer, men många, eller troligen de flesta, synes dock inte ha haft annat intresse för händelsen än att de hälsade den välkommen på grund av det avbrott i det stekande solgasset, som uppstod i samband med förmörkelsen, och som gav dem en stunds drägligare arbetsförhållanden ute på fälten med den pågående höbärgningen.

Det skymningsdunkel som rådde medan mörkläggningen pågick som bäst synes dock ha uppmuntrat många personer med mindre arbetsvillig läggning, att helt och hållet avbryta arbetet och intaga ryggsläp i någon höhö. Ett tilltag som man måste på det kraftigaste fördöma, då som man lätt inser, hela folkförsörjningen lider avbräck genom ett dylikt uppträdande.

Ett roande intermesso i samband med förmörkelsen lär ha inträffat på ett ställe här i Fjället då en lantman, som på grund av brådskan med höbärgningen inte haft tid att på förhand iordningställa det för observationerna behöfliga glaset, varför han då mörkläggnngen pågick som bäst rusade in i stugan för att få fatt i en passande glasbit, härvid bar det sig inte bättre än att han i hastigheten fick tag i ett spegelglas, efter en sönderslagen spegel, vilken han som hastigast sotade med en tändsticka, samt rusade ut för att göra sina iakttagelser.

Härvid bar det sig så bra att han kom att hålla framsidan av spegelglaset emot sig då han skulle titta på solen varför det givetvis endast var sin egen galjonsbild han fick se, och vilket kom honom att utbrista: ”*Jösses peltar, ser sola ud på dä viset, ho ä ju änna lig mej, å ligge skäggete ä ho i ansektet som jä ä, dä va då jaggu ’nte mö å se, tri far den vone börre en kan vela å sinke sej för sjöd å domme påbett skynne der å kom peltongar så går ve ud å sådar hö iställt farr här blir snart rägn, dä syns på kläggene, farr de ä alldeles farklommate te å bida å stecka. Släng glasbeddane åd fanken i våll å skynne der å kom*”.

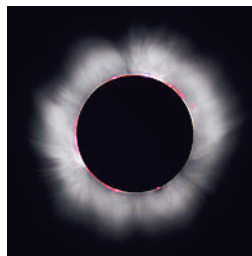
Vad hennes små utrop rörde sig om behöver vi väl knappast relatera, då dessa torde ha hörts över större delen av Fjället, men ett litet stickprov ur repertoaren kan vi ju alltid göra.

Så här lät det då till exempel: "*Gustav, Gustaaaaav, hörre ä du, Gustaaaaaav hör du 'nte, kom hid å hjälp mä å passe hönene, farr*

Ja detta var alltså en liten skildring av fjällbornas solförmörkelsefrände anno 1945, och nu ha sålunda de sotade glasen stoppats undan i byrålådorna, för användning nästa gång en dylik totalitär företeelse uppträder, vilket efter vad det påstås, inte lär komma att inträffa förrän om cirka 100 år.

För ”kalenderbitare” vill Hembygdsföreningen informera om att det enligt Wikipedia inträffade en total solförmörkelse i Sverige den 9 juli 1945. Enligt Fjälldrakens reporter skulle nästa totala förmörkelse i Sverige ske först omkring 2045.

Vi hade dock en total förmörkelse i Södra Sverige den 30 juni 1954.

Bilden visar hur det kan se ut vid en solförmörkelse.

Text: Håkan Grundberg

Stavning och kommatering överensstämmer med originalet.

Källa:
Tidningen Fjälldraken, nr 3 1945.

Små skisser ur fjällivet.

Se där spränger den stolte patronen
Ifrån Ögårdens bördiga ängd.
Med mustangerna två framför donen.
Så man tror rent, att karn ä befängd.
Ja han sparar då inte på gasen.
När han fodrar med vinande snärt.
Se opp,! Hoppa undan för fasen.
Gå i diket, om livet ä kärt.
Ja det låter väl rent som en sägen.
Men där ligger nog tåget i lä.
Hoppa undan, och kom er ur vägen.
Klättra upp uti närmaste trä.
Ja håll undan, för hunnan, håll unnan,
här går dä mä dunder å brak och se
upp för den väldiga tunnan, som
rullar i vagnen där bak.
Det är väl hans smörbytta fulla
som nu han skall frakta till Baaz.
Ja där blir då något att tulla,
nu får munkedalsbor kalas.

Text: Håkan Grundberg

Källa:
Tidningen Fjälldraken, nr 3 1945.

Hembygdsforskning?

Gräv där du står!

Omöjligt! Om du får in spaden
under fötterna så får du vara
antingen mycket stark eller mycket
lätt för att kunna skyffla undan dig
själv.

Fornlämning

Tvivelaktiga rester som forntida
typer inte fått med sig i graven.

Sevärdhet

Skåda febrig kalasinbjudare.

Arkiv

Ett gräl om en jordbit på 100 m².

Arkivex

En person man tidigare grälat med
om en jordbit på 100 m².

Arkivhylla

Att berömma sådana som grälar
om en jordbit på 100 m².

Arkivpersonal

Skiljedomare för sådana som grä-
lar om en jordbit på 100 m².

Arkivarier

En idealperson enligt Hitlers
drömmar som grälar om en mark-
bit på 100 m².

Arkivhandlingar

De handgripligheter som sker när
personer grälar om en jordbit på
100 m².

Arkiväkta

En riktigt gammaldags hederligt
man-mot-mangräl om en jordbit
på 100 m².

1ar = 100 m²

Text: Lilli-Anne Sihlberg

Minnen från Munkedals Hamn och Stene skola (del 1)

Munkedals omgivninga

Där Nordsjön ömsom vräker in sina stormiga jättevågor mot slipade klipphällar och ömsom ligger spegelblank, letar sig Sveriges djupaste och mäktigaste fjord in i landet. Ytterskär-gårdens karga skär och kobbar har här skiftat skepnad till skogsbeklädda öar. Här blickar väldiga bergsmassiv ner mot över hundra meter djupa, mäktiga vattenytor.

Alla längst in böjer sig fjorden som en spretande jättetå mot öster. Där ligger Saltkällan. På motsatta sidan möts Gullmarsfjorden, som här har lagt sig till ro, av Kvistumsälven som ringlar sig ner från Kärnsjön. Nära vildmarkens skogar och många sjöar ligger Munkedals hamn.

Munkedals hamn

Ett dussintals små stugor ligger där kringsspridda intill fjorden.

Pappa

Folket som bor där lever på fiske och små jordbruk. Men när Munkedals pappersbruk grundades och skickade ut sina pappersbalar från hamnen, blev det arbete för några arbetare och deras söner. Bland dem fanns min pappa, Gottfrid. När jag var fem år gammal, blev jag liggande i dubbelsidig lunginflammation. Penicillin fanns inte på den tiden, på sin höjd ”Tillmans dräppar för magverk och annat”, en rödbrun medicin som skulle bota både hosta och diarré. Och hostade gjorde jag. Jag låg i en utdragssoffa i köket, vilket fungerade både som sovrum och vardagsrum. Även min pappa var sjuk och låg i sängen vid sidan om. Men just när mamma Gerda

trodde att hoppet var förbi, piggnade jag till. Det kan ha varit julklappen jag fick som räddade mitt liv. Den var i mitt tycke den finaste julklapp jag någonsin hade fått.

Julklappen var en liten gråspräcklig häst, som stod på en träplatta med fyra hjul. Under magen hade den en liten ståltråd med ögla. När man drog i öglan, gnäggade hästen till. Men gnägget avbröts mitt i. När jag ilsket puffade till ståltråden, hördes resten av gnägget.

En dag kom store »stygge Sven» och hälsade på. Namnet hade han fått av min mormor, som såg att han kastade lystna ögon efter min söta syster och hennes kompisar. När mormor var utom synhåll, kunde han inte låta bli att nojsa med flickorna.

Denne Sven lärde mig att svära. När jag äntligen efter en evighet fick stiga upp ur sängen och stod på utgångstrappan, undslapp det mig

– Fan anamma, detta var på tiden.

Mormor och min mamma som stod bakom knuten för att se hur pojkvaskern reagerade när han kom ut i kylan, tittade chockade på varandra. Jag leddes i örat tillbaka till sängen.

Även min pappa tillfrisknade, men ett år sedan inträffade en tragedi. Han fick allmän blodförgiftning. Min mamma och jag satt i ambulansen och höll honom i handen på väg till sjukhuset. Hans liv gick inte att rädda. Han dog redan samma kväll {13 aug. 1932}. När sköterskan kom och berättade att han var död, fick jag som tröst ett kex och ett glas mjölk... Jag var sex år och skulle fylla sju om tre dagar.

Barndomshemmet i
Munkedalshamn.

Jag börjar skolan

Skolan började. Jag höll mig nära mamma, den dagen jag skrev in mig. Min stora fasa var att jag skulle bli ombedd att skriva på mitt namn någonstans, vilket jag inte kunde. Jag slapp undan med bara förskräckelsen.

Clary, min syster, gick några klasser över mig. Därför kunde hon låna böcker på skolans bibliotek som jag formligen slukade.

Klassfoto från Stene skola

En senare klass

Skolk och skidåkning

Vintermorgnarna var kalla. Huttrande steg jag upp från halmmadrassen i kökssoffan. Jag delade det blankslitna täcket med min syster. Golvet var iskallt. Jag fick knacka håll på isskorpan för att komma åt vattnet i hinken. Rinnande vatten hade man inte hört talas om.

Vi hade över en timme att gå till skolan. Det vill säga de gånger jag gick dit. Jag tror nästan att jag slog något litet rekord: jag var borta tjugotvå dagar på en termin. Speciellt när vi hade annandagsskola.

Jag tog nog inte det där med skolan så allvarligt. Hade lätt för att lära. Kunde mina läxor, när jag hade läst dem en gång. Jag slog även rekord i att vara ute i skidbacken mest av alla ungarna.

En natt hade det snöat. Jag var först uppe på morgonen. Skidorna stod nyvallade. De var gjorda av en snickare. Han hade böjt topparna i kokande vatten och hade fått den extra fina böjen, som var så viktig.

Så fort jag fått bindningarna på mig, stod jag på näsan. Jag halkade iväg mot källbacken "Stora Lia". Där stod det ett träd i slutet av backen, som tvingade mig att svänga åt vänster. (Om skidorna idag någon gång kommer på, svänger jag fortfarande till vänster, när jag måste passera ett hinder.) Den dagen glömdes skolan bort. När klasskompisarna kom tillbaka från skolan, åkte jag fortfarande. Min syster som var mycket skötsam led alla kval.

Mamma ordnar jobb åt Evert och köper kiosk

Min mor satt inte med armarna i kors; hon ordnade jobb åt storebror Evert i hamnen, där pappa jobbat.

Min mor var en född affärskvinna. Hon pratade ständigt om att hon skulle ha en egen rörelse. Lekanders kiosk på Kvistrum var till salu. Jag var mycket intresserad av att den skulle komma i min mors ägo.

Affären gick i lås till min stora glädje. Det var i mitt tycke en underbar liten butik. Varje hylla var fullpackad med snask. Mina kompisar stod där minst tio gånger om dagen med en nyförvärvad fem- eller tioöring och frågade vad allting kostade, för att med listiga kombinationer få ut så mycket som möjligt av slanten. Men egentligen hade de aldrig behövt

fråga ”kioskföreståndaren”, min syster Clary. De visste vad varje liten kola kostade, men det var en omedveten makt demonstration.

Den som var rik köpte nötkolan Jumbo, av knäcktyp, som var stor som en halv tändsticksask. Den fastnade i tänderna, eller rättare sagt, tänderna fastnade i den och låste käkarna, så att man inte kunde tala. Kinden putade och man fick ett allmänt frånvarande uttryck i ansiktet, medan man smälte kolan. Ungefär som en boarm som smälter en liten gris.

Så var det *Murre*, en svart lakritskola med en bild av ett negerhuvud utanpå i samma storleksordning. När barnen köpt den, kunde man se dem stå utanför butiken med svarta, dreglande munnar. Men ofta köpte de ettöreskolor, beroende på att den tillfälliga förmögenheten utgjordes av en tvåöring, som starkt begränsade möjligheterna till varierade spekulationer.

Snart började jag dock förstå att min mamma inte hade köpt godisbutiken till mig personligen. Detta kom jag underfund med, när jag talade om för min syster att en av de stora chokladflaskorna såg mycket läcker ut. Hon anade vad jag hade i sinnet och satte mig under sträng bevakning. Till föga nytta, får man väl säga. Min bror hade kommit hem för att äta middag. I Bohuslän äter man middag klockan tolv på dagen. Jag åt hastigt och målmedvetet. Tre stora chokladpraliner hägrade ute i kiosken. Jag gjorde mig ett ärende för att hämta vatten. Vattenhämtningen blev till kiosken.

En darrande arm och dyrgripen var min. Jag sprang mot älven, som låg några tiotal meter ifrån. Där under stora björken skulle jag få uppleva mitt livs njutning. I lugn och ro skulle jag avsmaka denna himmelska vällust. Hur länge var dock Adam i paradiset?

Larmet hade redan gått. Brorsan var snabbast ute, han sprang hundra meter på 13,2, han accelererade snabbt. Han närmade sig nu med en otrolig hastighet. Så snabbt att han helt enkelt sprang förbi till min stora förtjusning.

Min mor och syster var lite långsammare men desto mer noggranna i sitt letande. Trots detta lyckades jag gå runt björken, så att jag kom utom synhåll. Nu var alla borta. Jag drog av pappret med stor förväntan. Ack nej. Detta var inte min dag. När jag bet till, följde sista mjölktdanden med.

Vad värre var, denna min hemliga längtan sedan nätter och dagar var hård och förtorkad. Jag virade omsorgsfullt tillbaka pappret igen om dyrgripen. Sprang med hastiga steg åter till kiosken, lade tillbaka stöldgodset på hyllan och försvann för säkerhets skull utom räckhåll den dagen.

Min glömska

Glömskan har många gånger legat mig i fatet. En morgon kom jag till skolan med en tom ryggsäck. Ja, riktigt tom var den inte; jag hade sett till att få med mig maten.

Först hade vi kristendomskunskap. Alla tog upp böckerna utom jag. Jag fick förklara att jag hade glömt boken. Jag fick en sträng blick och uppmanades att följa med i Åkes bok. Nästa timme var det räkning. Nu hade fröken Thorén fått ögonen på mig.

– Ja, så var det lilla räkneboken.

– Maj, den har jag också glömt.

Geografiböcker, historieböcker, alla låg hemma. Det blev lapp till mamma Gerda. Några dagar efteråt var det dags igen. När jag närmade mig skolan, fick jag långt borta se och höra någon som ropade. Det var mamma Gerda, som hade sprungit hela långa vägen för att hinna ifatt mig, innan jag kom fram till skolgården.

Trots min bortovaro och glömska låg jag bra till hos lärarinnorna. Men Märtha Thorén var en skräck. Det var inte roligt att komma till skolan utan att kunna sin läxa. Det var mer än en elev som fick känna på rottingen.

Bengt tvättas inför klassen

Min bäste kompis Bengt hade inte petat naglarna. Manikyrer var ganska bristfälliga hos bondpojkar och även hos ”hamnepojkar”, dvs. Bengt och mig.

– Hur kan man bara komma till skolan så här, röt fröken Thorén en morgon, i det hon fick tag i kompisen Bengt och förevisade hans smutsiga labbar för hela klassen.

Alla var mycket snabba med att gömma undan sina egna händer. Hon tog upp syndabocken till katedern. Tog fram ett stort tvättfat. I allas åsyn fick han genomgå en grundlig tvätt. Naglarna klipptes och rensades under allmänt jubel, som var blandat med skräck; nästa gång kunde det gälla oss själva.

Fusket med psalmverserna

Påskan inföll.

– Jaha, så skall vi ha lite att pyssla med under påsklovet, förklarade fröken Thorén och såg på oss med ett sadistiskt leende. Eftersom ni har fyra dagar ledigt, skall ni lära er sju verser av vår vackraste påskpsalm.

Sagt och gjort och glad påsk. Det fanns massor med andra skojiga saker att göra än att sitta inne och lära sig psalmer.

Sista kvällen på lovet öppnade jag psalmboken och lärde mig första versen.

– Jag sitter först i raden, naturligtvis börjar hon med mig som vanligt, tänkte jag.

Men ack! Denna gång började ”Thorénan” bakifrån. När turen kom till mig, skulle jag läsa upp sista versen av psalmen. Jag satt som lamslagen och fick inte ur mig ett ord. Jag blev ombedd att läsa upp en annan vers, men det gick lika dåligt. Fröken Thoren var chockad:

– Karl-Gösta som är en av mina bästa elever kan inte en enda vers!

– Jodå, den första är jag ganska bra på, sade jag ivrigt.

Den läste jag upp som ett rinnande vatten, men sedan var det stopp. Jag fick sitta kvar, när alla kompisarna gick hem. Jag sprängläste, och när fröken Thoren tittade till mig nästa gång läste jag upp alla verserna flytande. Det slutade med att jag fick saft och kakor.

Text: Karl-Gösta Myrbäck

Del 2 kommer i ett senare nummer

Kommande aktiviteter

Fågelskådning 25 maj.

Klockan 07.00 vid Munkedals hamn. Ledare Lennart Hermansson. Medtag kaffe.

Wiknerspelen 23 juni Midsommardagen.

Klockan 12.00 till ca 17.00 på Hembygdsgården Kaserna. Detaljerat program kommer att annonseras i dagstidning, på affischer och på vår hemsida.

Öbarna 3 augusti.

Klockan 18.00 på Hembygdsgården Kaserna. Inomhus vid regn. Entréavgift meddelas senare.

Båttur med Soten 24 augusti.

Plats Lysekil utanför Havets Hus. Avgång klockan 15.00. Cirka tre timmars båttur. Vi kommer att göra strandhugg på någon av de större öarna. Mat ombord. Kostnad meddelas av Elsie Johanesson vid anmälan. Tel: 0524 - 716 77.

Bildvisning 4 oktober.

Klockan 18.30 på Kaserna. Vi återkommer med utförligt program.

En sekreterares dagboksanteckningar

Året är 1941. Direktör Bildts sekreterare gör anteckningar i sin dagbok för att veta vad hon bör påminna honom om. Det är framför allt möten med Pappersbruksförbundet, Pappers-masseförbundet, Stuveribolaget och Virkesföreningen som måste passas. Det finns anteckningar om förhandlingar med "tyskarna". Chalmerska Ingenjörsföreningen inbjuder också till möten liksom St. Örjans gille och många andra sammanslutningar. Direktören blir även påmind om kollegors och medarbetares födelsedagar så att de kan gratuleras i vederbörlig ordning.

Här har vi gjort ett urval av en del andra händelser som uppmärksammas under året.

Vid förkortningar har vi i svårtydda fall skrivit ut hela ordet. Som vi ser har sekreteraren också gjort några notationer för egen del.

JANUARI

Anmäl till landsfogden om vakt mot tjuvfiske av lax. Enligt löfte vid personligt samtal den 12/12 -40 skall då statspolis utsändas.

FEBRUARI

Glöm ej att deklarerera!

9/2 Utsänt teckningslistorna för hemvärnet.

MARS

Glöm ej kommunalutskylterna!

26/3 Sjukvårdskurs.

APRIL

Glöm ej kronoutskylderna!

19/4 Lottornas Basar Föreläsningssalen JA!

MAJ

18/5 Ordna med transport av laxyngel från Trollhättan

23/5 Regn började falla kl 14 och höll sedan på hela dagen och natten. Varmt.

9 mm kl 800 24/5

24/5 Regn

JUNI

7/6 Hemvärnet. Föreläsningssalen

14/6 Utplantering av laxyngel äger rum kl. 6.30 f.m i Örekilsälven

21/6 Direktören återkommen

23/6 Pianot till Göteborg, Torsten också

AUGUSTI

15/8 Betala ljusräkningen. Betala Strykjärnet

20/8 Inspektera med skogvaktare Eriksson Örekilsälven. Eriksson fått order gallra så att utseendet bibehålles i största möjliga utsträckning men att tjuvfiskare ej få tillfälle att använda träden eller buskaget som skydd eller hjälp vid tjuvfisket

21/8 Laxfiske förbjudet – siste februari

SEPTEMBER

15/9 Sammanträde kl 1100 hos landsfiskalen rörande fisket. Närvarande från bolaget Norborg och Seldén.

OKTOBER

Underlåt ej att münstra!

13/10 Älgjakten börjar

17/10 Middag Herrgården för jaktsällskap

18/10 Älgjakten slutar. Direktörens jakt börjar. Landshövdingen med. Jakt

NOVEMBER

10/11 Klagotiden utgår för överklagande rörande resolutionen om krokfisket.

Tills dato har fångats 26 laxhonor och 12 hannar vilka behållits för avel. 2 honor har dött på grund av skador erhållna i näten. Ett stort antal hannar har fångats utöver behållna men återsläppta. I slutet av veckan kommer konsulenten för att tömma och medtaga rommen till Trollhättan. Ingen lax har denna gång fångats i nät i älven utan tagits med fasta redskap i älvmynningen. Försök ha ej heller gjorts på grund av den rikliga förekomsten i älvmynningen.

14/11 Fiskeriintendenten med fiskerikonsulenten på besök. Laxrom taget. Ca 100.000, kanske mer beräknats ha erhållits. Två honor till voro döda och nedgravdes.

Frost. 3° kallt men vackert väder. När laxen åter släpptes vid hamnen voro fem döda.

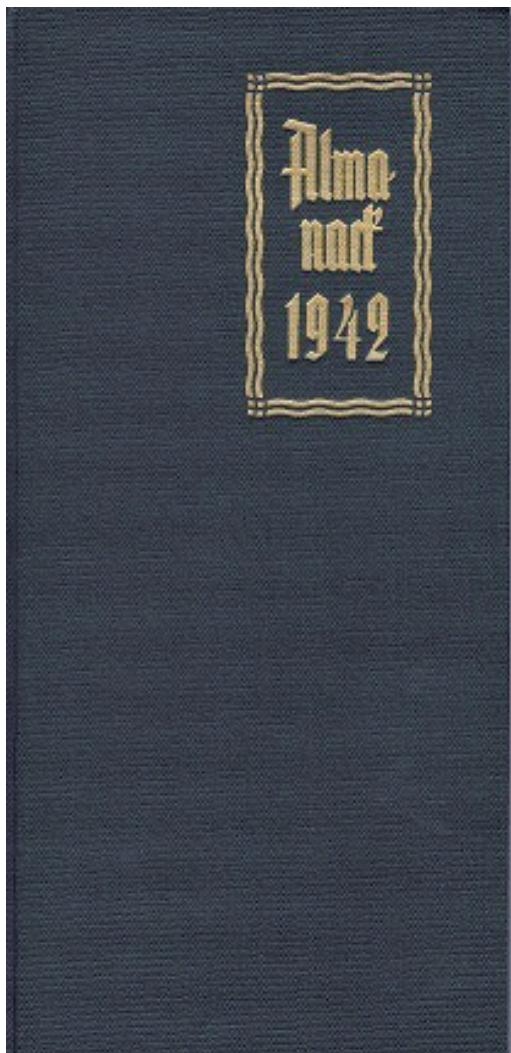
DECEMBER

31/12 Tänk på ansökan till Konungen för spritfabriken

Text: Yngve Carlsson

Källa

Dagboksanteckningar gjorda 1941 av dir. Bildt's sekreterare.

Ett exempel på hur en privatsekreterares dagboksalmenack såg ut på 1930- och 1940-talet. Formatet är 14 x 33,8 cm.

Hyr hembygdsgården Kaserna

När du skall ställa till med fest eller bara ett mindre kalas och kanske vill vara någon annanstans än hemma - hyr då Kaserna. Här finns plats för ca 60 personer i Bagarstugan som är en mycket genuin men enkel miljö. När vädret så tillåter kan man nyttja hela detta vackra område. Många låter festen vara både ute och inne.

Bokning sker till Elsie Johanneson, tel. 0524-71677. Kaserna kan hyras av både medlemmar och icke medlemmar. Priset är 400 kr. Medlemmar i Hembygdsföreningen 250 kr.

Bilder från Munkedal

Luciatåg på Bruket 1954

Luciafirande i Pappersbrukets marketenteri 1954. Från vänster Gunnel Johansson (Gunnel på Möe), Berit Hilmersson, Siv Lindberg, Gunnel Svärd och Berit Holm.

Foto: Selma Sahlberg

Syfabriken Munken

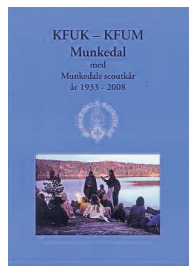

Syfabriken Munken på Bruksvägen startades 1946 som filial till Swartzman & Nordström (Tigerkoncernen) i Uddevalla. På bilden ser vi från vänster Magdalena (Magda) Palmqvist på Baldersvägen, Vera Meyer ("Vera på Tången"), Alice Johansson (Alice på Utsikten, Möe). Men vem är damen längst till höger? Och kan någon säga vilket år syfabriken lades ned?

Okänd fotograf

Aktuella böcker till försäljning

Nedanstående böcker säljs genom Munkedals Hembygdsförening.
Kontakta Museet tel. 0524-101 80 eller någon i styrelsen.

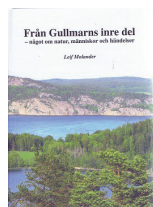
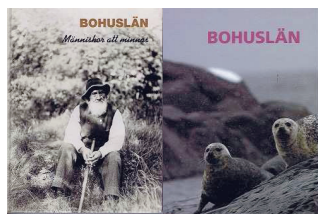

Boken om **KFUK-KFUM's historia**
av Gunnar Karlsson,

50 kr

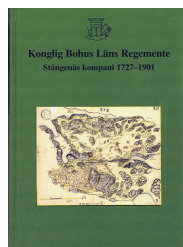
Årsböcker från Bohusläns
Hembygdsförbund, år 2008
och 2010.

160 kr/st

Från Gullmarns inre del - något om
natur, människor och händelser. Utgåva 2
Författare Leif Molander

400 kr

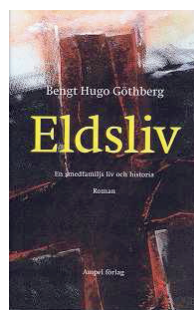
**Konglig Bohus Läns Regemente Stån-
genäs kompani 1727 - 1901.**

250 kr

Hembygdsböckerna **Fem socknar** 1:a och 2: delen.

100 kr/del

Eldsliv

En roman av Bengt Hugo Göthberg. I
romanen om en smedfamiljs liv och
historia får vi följa livsöden under
ett halvt sekel. En berättelse hämtad
ur verkligheten. Om nära relationer
och främlingskap. Vi får följa männi-
skors kamp att göra rätt och i sökan
det efter bekräftelse och identitet. Deras

öden utspelas i en stark och ständigt föränderlig miljö. Med
kärlek till sin bygd och sin näring. Fängslande och färg-
stark.

80 kr

Böcker av lokala författare

Munkedals Hembygdsförening kan erbjuda böcker från
några lokala författare och tillika föreningsmedlemmar.

Kärlek och absint av Yngve Carlsson:
(tel. 0524-71019)

100 kr

Medlemmarnas röst?

Att skaffa material till att fylla en tidskrift som ”Munkedalsbygden” har hittills inte vållat några större besvär. Det kommer alltid uppslag från olika håll och det är vi mycket tacksamma för. Men redaktionen är också nyfiken på vad läsekretsen har för åsikt om det som står i vår tidning, det som är bra eller det som är dåligt eller felaktigt. Därför har vi beslutat att ha en avdelning, Medlemmarnas röst, där de som har tankar om saker och ting kan komma till tals. Antingen med namn eller lika gärna som anonym insändare. Redaktionen tar också emot förslag på ämnen som kan bli artiklar i tidningen i fortsättningen. Skriv gärna eller hör av Er per telefon!

Redaktionen efterlyser

Vill du bidra till Munkedalsbygden? Det finns utrymme för fler starka krafter i redaktionen så vi efterlyser dig som vill vara med och skapa denna tidning. Dels är det alltid välkommet med enstaka artiklar från engångsförfattare men det finns också ett behov av fler som vill intervjua och skriva ner berättelser - nutida som dåtida.

För alla signerade artiklar gäller att respektive författare själv ansvarar för innehållet i sin text. Red. anm.

Redaktionen tackar våra sponsorer!!

Tidningen har tryckts på Munken Lynx 90 g sponsrade från Arctic Paper

Tidningen trycks hos

STÖD HEMBYGDSFÖRENINGEN

GENOM ATT BLI MEDLEM!

ÅRSAVGIFTEN FÖR 2012 ÄR 120 KRONOR FÖR ENSKILD MEDLEM OCH
200 FÖR FAMILJ. BELOPPET KAN INSÄTTAS PÅ

BANKGIRO 665-7480

DENNA TIDNING INGÅR SOM MEDLEMSFÖRMÅN OCH KAN ENDAST ER-
HÅLLAS AV DEN SOM ÄR MEDLEM.

VARMT VÄLKOMMEN!

Den som vill skänka pengar kan sätta in dem på bankgiro nr 665 - 7480.
Skriv ordet gåva i meddelanderutan.

Tidningsredaktion

Sverker Balksten, Yngve Carlsson,
Håkan Grundberg, Ingela Ingman
och Bertil Johansson

Layout Eva Carlsson

Vår hemsida

Du som har Internet kan se mer och fortlö-
pande information på vår hemsida:

www.munkedalshembygdsforening.se